

Пам'яті Августина Волошина

79 років тому перестало битися серце найвизначнішого представника закарпатської української еліти, президента Карпатської України Августина Волошина. Дата смерті – 19 липня 1945 року. Місцеперебування на час смерті – лікарня Бутирської тюрми.

Готуючись до написання цих рядків, перегортав підшивки своїх газетних публікацій початку 90-х років уже минулого століття й натрапив на статтю, яку вже й призабув. Її надрукувала міжгірська районна газета «Радянська Верховина» 13 липня 1991 року під назвою «Волошин – в'язень Лефортовської тюрми». Це був період, коли ми ще не мали незалежної України, але й комуністи почали дещо перефарбовуватись, дозволивши публікувати в пресі матеріали про колишніх «запеклих українських націоналістів» і «ворогів народу». До речі, треба відзначити, що «Радянська Верховина» це почала робити ще в 1990 році, значно випередивши чимало закарпатських обласних часописів. На час цієї публікації я ще не мав архівних документів про смерть Августина Волошина, а тому вагався між різними датами – від 11 до 19 липня. Головними моїми джерелами була діаспорна література, яка схилилася до думки, що президент пішов із життя саме

11 липня 1945 року. Закордонні видання на той час теж були в дефіциті. Їх мали далеко не всі. Я ж можу завдячувати фізику Ужгородського університету й справжньому патріотові краю Олексі Борцю, який дав мені можливість покористуватися рідкісними працями Августина Штефана, Степана Росохи, Юліана Химинця та деяких інших будівничих Карпатської України.

У 1994 році Іван Михайлович Чаварга (багаторічний завідувач кафедри історії КППС, але надзвичайно порядна і високоосвічена людина), передаючи мені товстелезний шкільний зошит, списаний кульковою ручкою від краю до краю, сказав: «Коли мені потрапила до рук «Особова справа Августина Волошина» (це зробив дослідник Олексій Корсун – Авт.), я її читав цілу ніч і вирішив слово-в-слово законспектувати. Я не був упевнений, що вони (КГБ – Авт.) нам її залишать. Я інтуїтивно відчував, що її треба зберегти для наших нащадків. Ти не повіриш, але я плакав, коли її читав». У 1995 році ми видали невеличку за обсягом брошуру «Смерть президента», яка впродовж кількох днів розійшлася (накладу в 1500 примірників тепер можуть позаздрити навіть відомі літератори) і вважається бібліографічною рідкістю.

Я неодноразово ставив перед собою питання: навіщо органам Смершу було заарештовувати і фізично знищувати Августина Волошина? Він ніколи не виступав проти СРСР, хоча очолювана ним газета «Свобода» й друкувала правдиві матеріали про сталінські репресії та голодомор 1932–1933 років. Та й проголошена незалежною в 1939 р. Карпатська Україна не була актуальною для більшовиків у 1945 році. Вони ж собі приписали всю повноту перемоги над фашизмом, забувши про вклад інших націй, навіть своїх колишніх союзників. Августина Волошину, який упродовж 1939–1944 років проживав у Празі, де очолював Український вільний університет, неодноразово пропонували негайно виїхати подалі від місцеперебування «радянських визволителів», але президент спокійно відповідав Августину Штефану, Степанові Рососі, Вікентію Шандору: «Мені немає чого втікати, я не зробив нічого злочинного». Наївність? Не знав реального рівня «свобод в СРСР»? Уся справа в тому, що президент Карпатської України жив у демократичному світі (саме такою була міжвоєнна Чехословаччина), де заарештовували і судили справжніх злочинців, де панував закон. Але ж цього не було в тоталітарному світі, до якого цілком справедливо зараховували СРСР. Сталін мислив по-тоталітарному: як міг Волошин на весь світ заявити про незалежність якоїсь Карпатської України, якщо українцям так радісно і добре живеться в країні Рад?

І Волошин не був винятком. Яким великим здивуванням для митрополита Андрея Шептицького став його арешт царизмом під час Першої світової війни. Він ніяк не міг зрозуміти мотивів і законності такого рішення росіян. Кореспондент часопису «Утро России» так передав відповідь кир Андрея на запитання журналіста за що ж його ув'язнили: «Я не знаю, за що наложено на мене арешт і заслання: ніякого проступку проти російського правительтва я не поповнив, та й не міг поповнити, бо, будучи головою уніатської церкви в

Галичині, я політикою ніколи не займався». Андрею Шептицькому доведеться ще двічі зустрітися з радянською окупацією – в 1939 і 1944 роках, але на той час усі його сумніви розвіються. І Шептицький, і Волошин були постатями, які мали незаперечний авторитет серед українців, за ними йшли люди, бо їм вірили. Такі не мали права на життя, їх треба було знищити фізично. Із якою смакотою найбільший російський терорист Павло Судоплатов писатиме у своїх спогадах про ліквідацію Євгена Коновальця, Степана Бандери і Теодора Ромжі.

До підручників, коли я навчався в школі та інституті, не потрапив цілий пласт української культури, який згодом назвуть «розстріляним відродженням»: Микола Хвильовий і Микола Куліш, Валер'ян Підмогильний і Пилип Капельгородський, Лесь Курбас і Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара і Антін Крушельницький, Євген Плужник і Михайль Семенко... Це сотні славних імен, що представляли українську еліту. Усі вони були розстріляні чи загинули в радянських концтаборах. У чому ж їх провина? У 80–90-х роках твори багатьох письменників «розстріляного відродження» почали друкувати, а нещодавно видавництво «Фоліо» започаткувало багатотомну книжкову серію «Рідне», у якій вміщена майже вся їх літературна спадщина. Багато в цьому плані зробило видавництво «Смолоскип». Переглядаючи двотомник Пилипа Капельгородського, натрапив на такі його твори: «Прощальна Ленінська», «21 січня. За Дем'яном Бедним», «Святкуємо Перше травня». Але ж його розстріляли. За що? Автора романів «Місто» і «Невеличка драма», повісті «Остап Шаптала», які назавжди увійшли до золотого фонду української літератури, Валер'яна Підмогильного було розстріляно в Сандармоху. Він мав 36 років. Це один із небагатьох тодішніх письменників, у творчості якого ви не знайдете жодного рядка «соціалістичного реалізму». Але ж він не засуджував радянську дійсність, не закликав до повалення комуністичного режиму. Усі вони були фізично знищені за те, що вони українці, а народ, у якого немає власної еліти, за висловленням В'ячеслава Липинського, перетворюється в натовп, стає бездержавним. Це добре усвідомлювали російські окупанти з часів Юрія Долгорукого аж до того дня, коли Україна проголосила свою повну незалежність у серпні 1991 році. Російська ненависть до всього українського існувала завжди – в епоху московського князівства, в імператорські часи, за правління генсеків... Коли Кирило Розумовський запропонував Катерині II чергову кандидатуру українського гетьмана, імператриця рішуче заявила: «когда же в Малороссии гетмана не будет, то должно стараться, чтоб век и имя гетманов исчезло, не токмо б персона какая была произведена в оное достоинство».

У спогадах українського письменника Юрія Смолича є такий фрагмент: «Пригадую матір Леся Степановича [Курбаса – Авт.]. Ми всі звертались до неї за старовинним звичаєм – «пані Вандо», а поза очі звикли казати «пані Курбасова»... Я посміявся, ще заговорив – про що, не пригадаю. А потім мова – як завжди в розмові з панею Курбасовою – зайшла про Курбаса [розстріляний 3 листопада 1937 року в Сандармоху – Авт.]».

– Лесь повернеться! – твердо мовила пані Курбасова. Вона завжди говорила про сина твердо й певно, ніколи не дозволяючи собі малодушності й гіркоти, стримуючи вираз болю. То була мужня жінка.

– Повернеться, – звичайно, підтримав і я.

– Повернеться! – ще твердіше, ще з більшим наголосом проказала пані Курбасова. Потім помовчала і додала: – А коли й не повернеться, то народові залишиться все, що він зробив... І ім'я його не забудуть...

Вона це проказала спокійно і впевнено – голос її навіть не затремтів.

Це казала мати, що вірила своєму синові, вірила у свого сина. Жінка, яка вірила своєму народові, вірила у свій народ».

Президент Карпатської України Августин Волошин повернувся через кілька десятиліть забуття та обливання брудом. Україна завжди пам'ятала і пам'ятатиме своїх найкращих синів.

*Микола Вегеш,
доктор історичних наук, професор*